

21 lutego 2023 r. Dzień Języka Ojczystego

Właściwości fonetyczne języka mówionego mieszkańców Łomży i okolicy

- ❖ Występowanie końcówki fleksyjnej *-amy, -my* wobec ogólnopolskiej *-ami, -mi* w N. I. mn. rzeczowników i przymiotników. Przykłady: ***rękamy, nogamy, dobrzy, z namy*** słyszy się nawet u wykształconych rodowitych mieszkańców Łomży i okolicy.
- ❖ **Mieszanie grup *ke, ge* i *kie, gie*** jest cechą gwar mazowieckich, która na badanym terenie utrzymuje się konsekwentnie, nawet w mowie ludzi wykształconych: *kelich, kędy*. U mieszkańców wsi, ale także miasta, słyszy się nagminnie: *cuker, ogeń*, ale *rękie, gięś, nogie, książkie*.

Wymowa łomżyńska

- ❖ Wymowa *l'* miękkiego realizuje się tu jako: ***lypa, lyst, malyny, palywo, śe spodobały***;
- ❖ w wymowie *m* z przedłużeniem rezonansu nosowego: *mniasto, mnienso, mniód* lub z zanikiem artykulacji wargowej: *niasto, nięso, niód*;
- ❖ hiperpoprawność: *u nasz*; „... i nie wódź *nasz* na pokuszenie, ale *nasz* zbaw” – taka wymowa trwale istnieje w mowie także współczesnych mieszkańców Łomży; *chiba* zamiast *chyba*.
- **dyftongizacja (rozkład) samogłosek nosowych (*a, ę*) przed głoskami szczelinowymi i w wygłosie** [wym. *robiou, keus*];
- **częsta gwarowa wymowa *o* zamiast *a* np. *bioro, ido, jedzo, so***;
- **jakościowe i ilościowe redukcje formy jednostek językowych – upodobnienia głosek i uproszczenia grup spółgłoskowych** [wym. *fszysko, czszask*].
W uproszczeniach [por. wym. *porzonny:porządny, rossonny:rosządny*] ważne są uwarunkowania pozycyjne i frekwencyjne:
 - **tendencja do upraszczania jest najsłabsza w nagłosie, a najsilniejsza – w wygłosie**;
 - **w grupach spółgłoskowych w formach i w wyrazach o dużej frekwencji tekstowej**;
- **częsty zanik wygłosowego *t* w grupie *nt* w liczebnikach** [wym. *osiemdziesion:osiemdziesiąt*];
 - **w grupie *st* – najczęściej w tekstowo częstej formie czasownika *być*: *jest*** [wym. *jes:jest*].

Właściwości fonetyczne stylu potocznego – zjawiska związane z szybkim tempem mówienia oraz niedbałą artykulacją

- ❖ osłabienie artykulacji spółgłosek występujących między samogłoskami, zanikanie ich: *u (ł)* niezgłoskotwórczego w obustronnym sąsiedztwie *a* [wym. *miaa*, zamiast ogólnopolskiego: *miała*];
g w zakończeniach *-ego* [wym. *takieo (takeo)*, zamiast *takiego*; *dobreo*, zamiast: *dobrego*]

- ❖ w obustronnym sąsiedztwie spółgłosek – redukcje samogłosek nieakcentowanych, np. w wyrazach *w ogóle* [wym. wogle]; *oryginalny* [wym. orginalny].

Gramatyka potoczna – tendencja do uproszczenia systemu fleksyjnego

Eliminowanie wyjątków fleksyjnych, redukowanie wykładników fleksyjnych o tej samej funkcji na rzecz jednego, powszechniejszego wykładnika:

- ❖ np. zastępowanie nietypowej końcówki miejscownika l.mn. *–mi* powszechniejszą *–ami* (stąd szerzące się formy: *liściami:liśćmi, dłońmi:dłońmi, dziećmi;dziećmi*);
- ❖ formy mianownika i biernika zaimka wskazującego rodzaju nijakiego *to* i liczebnika *jedno* przybierają odpowiednio formy *te* (*te okno:to okno, te dziecko:to dziecko*) i *jedne* (*jedne dziecko:jedno dziecko, jedno spotkanie;jedno spotkanie*).
- ❖ Brak kategorii męskoosobowej (rodzaje gramatyczne). Bardzo często słyszy się formy: *sośnady:sąsiedzi, ośusty:oszuści, p'jak'i: pijacy, Polak'i:Polacy, xupopy:chłopi, kuzyny:kuzyni, majstry:majstry*.
- ❖ Odmiana nazw jednostek miar odmienna od ogólnopolskiej np.:
Vež sedem litry vody. (Mieczki Czarne)
Do okouo čterzestu centymetry. (Nadbory)
(od pięciu – końcówka *–ów: litrów, centymetrów*)
Požyč m'i p' jenč žute. (Karwowo-Wszebory) (*złoty*)

Rozchwianie form w przypadkach z końcówkami równoległymi:

(np. w dopełniaczu rzeczowników r. męskiego – *procenta/procentu, punkta/punktu, karabina/karabinu, krawata/krawatu; naboji/nabojów, napoi/napojów, pokoi/pokojów, meczy/meczów, przywilei/przywilejów*);

- ❖ rzeczowniki rodzaju męskiego nieosobowego biernik tożsamy z dopełniaczem:
zjeść torta, zawiązać buta, wyrwać zęba.
- ❖ w funkcji wołacza l. poj. imion – stosowany mianownik: ***Ania! Grześ!*** wobec ogólnopolskiego: *Aniu! Grzesiu!*
- ❖ formy wołacza niektórych męskich rzeczowników miękko tematowych - używane w funkcji mianownika (np. ***ten gościu, teściu, Stasiu – ten gość, teść, Staś***);
- ❖ **tendencja do nieodmienności** w szczególności nazw własnych (niektórych typów nazwisk męskich polskich i obcych, obcych geograficznych, firmowych), a także liczebników;

- ❖ **unikanie liczebników zbiorowych** (np. *dwoje, pięcioro*) – zastępowane konstrukcjami peryfrastycznymi (np. *dwie pary sanek*), rzeczownikami utworzonymi od liczebników (np. *czwórka dzieci*) lub liczebnikami głównymi (np. *pięć dziewcząt*);
- ❖ **wariantywność rodzajowa rzeczowników** (np. *rodzynek/rodzynka, wiórek/wiórka, rozeń/roźno, winogron/winogrono, pomarańcz/pomarańcza, kontrol/kontrola*);
- ❖ usamodzielnienie się końcówek ruchomych czasu przeszłego, które się łączą z częstką *–że*. (np. *Jak żeśmy przyjechali, to się okazało...*);
- ❖ brak, poza kontekstami zleksykalizowanymi (typu: *prawdę mówiąc*) imiesłówów przysłówkowych;
- ❖ dorabianie brakujących dokonanych członów pary aspektowej czasowników na przykład za pomocą cząstki *–za*, np.: *zafunkcjonować, zasejfować*.

SKŁADNIA POTOCZNA

- ❖ teksty słabo ustrukturyzowane o dużej liczbie wskaźników nawiązania do sytuacji (*wtedy, on, jego, tam*);
- ❖ więcej konstrukcji składniowych z nacechowanym szykiem wyrazów (skłonność do eksponowania za jego pomocą składników zdania);
- ❖ dominacja parataksy (**zdań współrzędnych**) nad hipotaksą (**zdań podrzędnych**) – związane z trudnością w kontrolowaniu spontanicznych dłuższych wypowiedzi.

LEKSYKA POTOCZNA

Np. rozbudowana synonimia (por. *mówić – paplać, terkotać, pleść, trajkotać, bajdurzyć, gadać; ciucholand, szmateks, grzebak, tanioch*) i polisemia (jedno słowo wiele znaczeń: *powód, zamek*);

- ❖ tylko nacechowane potocznie, np. *fajny, mama, tata, ogólniak, dzieciak*;
- ❖ nacechowanie potoczne łączy się z **barwą ekspresywną**, np. *biurwa, dupencja, odlotowy*;
- ❖ dodatkowe **nacechowanie żartobliwe**, np. *zachciewajka, tani armanii, gabłota* ('samochód'), *laska czy rubaszne, np. rzygać, sikać, żreć, latać, gadać* (gdy pozwalają mówić bez skrępowania o kwestiach kłopotliwych), a nawet **wulgarne**.

Słownictwo potoczne

- ❖ nazwy żeńskie o postaci równej rzeczownikom rodzaju męskiego – zastępowane derywatami z formantami wyraźnie sygnalizującymi żeńskość (*redaktorka, lekarka, dyrektorka, dziennikarka, psycholożka, pedagożka, adwokatka*), czasem nacechowane żartobliwie, np. *prezesica* czy *złośliwie poślica*;
- ❖ używanie form nazwisk kobiet z wykładnikiem *-owa* (np. *Nowakowa*) sygnalizującym wyłącznie żeńskość nosicieli, a nie ich stan cywilny

Zdrobnienia

- ❖ w kontaktach rodzinnych, zażyłych;
- ❖ w sklepie, w restauracji – funkcja grzecznościowa (np. *masełko, szyneczka, pieniążki, paniusia*), używane są do manifestowania prawdziwej lub udawanej sympatii.